

Paweł Letko

Problem granicy w stosunkach federacji rosyjskiej z republiką łożewską w 2005 roku - stracona szansa?

Przegląd Wschodnioeuropejski 2, 151-162

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ LETKO

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

PROBLEM GRANICY W STOSUNKACH FEDERACJI ROSYJSKIEJ Z REPUBLIKĄ ŁOTEWSKĄ W 2005 ROKU – STRACONA SZANSA?

Problem ustalenia przebiegu granicy rosyjsko-łotewskiej należał do głównych kwestii spornych w stosunkach dwustronnych od odzyskania przez Łotwę niepodległości w 1990 r. Jego ostateczne rozstrzygnięcie nastąpiło dopiero w 2007 r., kiedy podpisano umowę graniczną.

Kością niezgody był rejon miasta Pytałowa, który do 1920 r. wchodził w skład państwa rosyjskiego. Na mocy pokoju ryskiego z 11 sierpnia 1920 r. Pytałowo i sześć okolicznych wsi z guberni pskowskiej stało się częścią niepodległej Łotwy. W umowie tej zrezygnowano z wcześniej dyskutowanego plebiscytu, choć teren ten zamieszkiwali przede wszystkim Rosjanie. Według spisów ludności z drugiej połowy lat 30. XX w. stanowili oni aż 85% mieszkańców – był to największy odsetek ludności rosyjskojęzycznej w całym kraju¹.

Obszar, o którym mowa, liczył 1293,6 km² (2% powierzchni państwa łotewskiego w granicach z lat 1920–1940). Pytałowo (przemianowane na Abrene) było ważnym węzłem kolejowym na trasie Wilno – St. Petersburg.

22 sierpnia 1944 r. Rada Najwyższa Łotewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej podjęła decyzję o przekazaniu rejonu Abrene Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, co następnego dnia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR zaakceptowało².

Od 1990 r. Ryga, powołując się na umowę z 1920 r., żądała zwrotu spornego terenu. W trakcie długoletnich negocjacji udało się w końcu dojść do porozumienia (umowa została parafowana w 1997 r.), które zakładało taki przebieg

¹ R. Kārklina, I. Lieģis, *Latvia and Russia within the broader international context*, w: *Latvian-Russian relations: domestic and international dimensions*, ed. N. Muižnieks, [Rīga] 2006, s. 131–132; *National minorities in Latvia: Then and Now*, s. 6, <<http://www.mfa.gov.lv/data/file/en/p/minorities.pdf>>; D. S. Eglītis, *Imagining the nation. History, modernity, and revolution in Latvia*, The Pennsylvania State University 2002, s. 147; T. Paluszyński, *Walka o niepodległość Łotwy 1914–1921*, Warszawa 1999, s. 358–359.

² R. Kārklina, op. cit., s. 133; *Краткая история города и района*, <http://www.pytalovo.el-link.ru/history2_4.htm>.

granicy, jaki był w chwili rozpadu ZSRR, ale podpisanie dokumentu ciągle odwlekano. Spór nie miał wpływu na funkcjonowanie granicy – była dostatecznie chroniona, a przepływ osób i towarów odbywał się bez większych utrudnień³.

Problem skomplikował się w 2004 r., kiedy granica Rosji z Łotwą stała się jednocześnie granicą UE i NATO. Zwłaszcza przystąpienie krajów nadbałtyckich do Sojuszu Północnoatlantyckiego bardzo niepokoiło polityków rosyjskich. Przeciwnie NATO powstało, aby powstrzymać ekspansję Związku Radzieckiego i nadal postrzegane było w Moskwie jako antyrosyjskie. Dodatkowe emocje budził fakt, że żaden z krajów bałtyckich nie był sygnatariuszem Umowy o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, co powodowało, że stawały się one „szarą strefą”, w której dowolnie można było zwiększać potencjał wojskowy – u bram Rosji. Nic więc dziwnego, że swoje niezadowolenie z tego powodu wyrażali m.in. minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow⁴, sekretarz Rady Bezpieczeństwa Igor Iwanow⁵, oficjalny przedstawiciel MSZ Aleksander Jakowienko⁶, przewodniczący Komitetu ds. Stosunków Międzynarodowych Rady Federacji Michaił Margiełow⁷ czy dyrektor Departamentu Współpracy Ogólnoeuropejskiej MSZ Aleksandr Gruszko⁸, jednocześnie proponując jak najszybszą ratyfikację Umowy przez te kraje. W wypowiedziach przebijało przekonanie, że rozszerzanie Sojuszu na wschód jest próbą nacisku na Rosję i odwraca uwagę Paktu od zasadniczych zadań – walki z terroryzmem i proliferacją broni masowego rażenia. Jak stwierdził Jakowienko: „Będziemy zabiegać o jak najszybsze dołączenie Łotwy, Litwy, Estonii i Słowenii do adaptowanej Umowy o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie. Alternatywy jej wejścia w życie nie widzimy”.

Obawy polityków i wojskowych rosyjskich potwierdziły się, gdy NATO zdecydowało się na ochronę przestrzeni powietrznej nowych członków, jeszcze

³ A. Kosewski, *Litwa, Łotwa, Estonia – problemy graniczne z Federacją Rosyjską*, „Zeszyty Naukowe/Wyższa Szkoła Cła i Logistyki w Warszawie” 2006, nr 14, s. 109; B. Górka-Winter, *Problem granic Estonii i Łotwy z Federacją Rosyjską*, „Biuletyn PISM” 2005, nr 59, s. 1505, <<http://www.pism.pl/biuletyn/files/304.pdf>>.

⁴ *Интервью С. В. Лаврова российским СМИ по итогам конференции*, 1 апреля, „Дипломатический Вестник” 2004, № 5 (май), <http://www.mid.ru/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/f11cddfed90fb2f1c3256eb50045e8c1?OpenDocument>.

⁵ *Из стенограммы ответов Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации И.С. Иванова на вопросы в ходе встречи с представителями СМИ стран Балтии*, Москва, 29 июня 2004 год, <<http://www.in.mid.ru/ns-dos.nsf/8aa6d005cedff4b79432569e70041fdc5/432569d800223f34c3256ec50038b7ab?OpenDocument>>.

⁶ *Расширение НАТО затрагивает интересы России*, <<http://www.rian.ru/politics/20040329/556661.html>> 29.03.2004.

⁷ *Расширение НАТО на Восток порождает новый виток недоверия между Россией и альянсом - Михаил Маргелов*, <<http://www.rian.ru/politics/20040329/556528.html>> 29.03.2004.

⁸ *«Отношение России к расширению НАТО – спокойно-негативное»*, „Время Новостей” 2004, №55, <<http://www.vremya.ru/2004/55/13/95121.html>>.

przed ich oficjalnym przystąpieniem do Sojuszu. W lutym w litewskiej bazie Zokniai pojawił się samolot zwiadowczy AWACS. Po odrzuceniu oficjalnej prośby o uczestnictwo w lotach rosyjskiego obserwatora, pojawiły się głosy, że stanowi to zagrożenie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej⁹. Ponadto do patrolowania obszaru powietrznego krajów bałtyckich w marcu została wydzielona para samolotów bojowych Sojuszu. Oczywiście ich obecność miała jedynie wymiar symboliczny, ale dla Kremla była to gorzka pigułka. Politycy i wojskowi z państw bałtyckich mieli zresztą poważny argument, aby prosić o tego typu pomoc – w 2004 r., podobnie jak w latach wcześniejszych, ich przestrzeń powietrzna została kilkakrotnie naruszona przez samoloty rosyjskie.

Sprawę granicy poruszono w lutym 2004 r. w Rydze podczas konsultacji przedstawicieli MSZ obydwu krajów. Wiceminister spraw zagranicznych FR Władimir Cziżow, komentując spotkanie, stwierdził, że problem uregulowania kwestii granicznych (podpisanie i ratyfikowanie parafowanej umowy) leży w obszarze zainteresowania strony rosyjskiej, ale „dla pomyślnego rozwiązania tego zagadnienia niezbędna jest odpowiednia atmosfera w stosunkach obu krajów, której, niestety, teraz nie ma”¹⁰.

Kwestię podpisania umowy granicznej łączono także z poprawą sytuacji rosyjskojęzycznych mieszkańców Łotwy. W 2004 r. w takim tonie wypowiadali się m.in. specjalny przedstawiciel prezydenta Siergiej Jastrżembski i Cziżow¹¹. Ale już pod koniec roku pojawiły się głosy (m.in. przewodniczącego Komitetu Dumy ds. stosunków międzynarodowych Konstantyna Kosaczewa i jednego z dyrektorów MSZ, Aleksandra Udalcowa), że może to nastąpić już w maju 2005 r. w czasie w obchodów 60. rocznicy zakończenia II wojny światowej¹². Była to swojego rodzaju „marchewka”, która miała zachęcić Łotyszy do przyjazdu na uroczystości w Moskwie. O tym, że decyzja w tej sprawie zapadła na najwyższym szczeblu, świadczyła listopadowa wypowiedź Jastrżembskiego, który, informując dziennikarzy o zaproszeniach dla prezydentów Łotwy i Estonii, powiedział

⁹ *Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом российских СМИ относительно позиции российской стороны по предстоящим демонстрационным полётам натовского самолета системы АВАКС в Латвии и Литве*, <<http://www.mid.ru/b1.nsf/483b39647d9cb20cc3256def0051fa1f11ae523b551be83fc3256e44003f110b?OpenDocument>> 20.02.2004.

¹⁰ *Актуальные проблемы латвийско-российских отношений обсудили в ходе консультаций представители МИД двух стран*, 27.02.2004.

¹¹ *Решение проблем наименьшинств в Эстонии и Латвии откроет дорогу к подписанию соглашений с РФ о госгранице – Ястржембский*, 22.09.2004; *РФ не видит оснований для пересмотра своей позиции по вопросу границ с прибалтийскими странами – Владимир Чижов*, <<http://www.rian.ru/politics/20041122/739931.html>> 22.11.2004.

¹² *Ðриезд в Россию глав Латвии, Литвы и Эстонии на 60-летие Победы был бы прорывом в отношениях между странами – Косачев*, <<http://www.rian.ru/politics/20041129/746376.html>> 29.11.2004; *Соглашения о границах России с Латвией и Эстонией могут быть подписаны в мае*, 3.12.2004.

także, iż prezydent Władimir Putin polecił MSZ przygotowanie dokumentów dotyczących porozumień granicznych z tymi krajami¹³. Kilka dni później także przewodniczący Kosaczew opowiedział się za jak najszybszym podpisaniem umowy, zastrzegając jednocześnie, że jej ratyfikacja będzie trudna, a sprawę ułatwiłyby gesty dobrej woli w sprawie rosyjskojęzycznych mieszkańców republik nadbałtyckich¹⁴.

Ale te propozycje nie znajdowały odzewu w Rydze. Politycy łotewscy z dużą rezerwą podchodzili do zaproszenia, mimo zgody prezydent Vairy Vīķe-Freiberga na udział w uroczystościach. Pamiętali, że zakończenie wojny niewiele dla Łotwy zmieniło – nadal była okupowana. Jak stwierdził w lutym 2005 r. minister spraw zagranicznych Artis Pabriks, moskiewskie obchody to nie najlepszy termin na podpisanie umowy granicznej z Rosją¹⁵.

Na początku 2005 r. toczyła się także dyskusja w sprawie podpisania deklaracji o stosunkach wzajemnych między obydwooma państwami. Propozycja przedstawiona przez łotewskie MSZ zawierała jednak odwołanie do umowy z 1920 r., co część ekspertów z obydwu krajów oceniała jako podstawę do ewentualnych roszczeń terytorialnych¹⁶. Z drugiej strony, wersja Moskwy, w której dominowała rosyjska interpretacja historii stosunków wzajemnych, była nie do zaakceptowania dla Łotyszy. Można zatem domniemywać, iż cała „akcja” była tylko działaniem propagandowym, próbą udowodnienia „dobrej woli”, ale jej fiasko ponownie postawiło pod znakiem zapytania kwestię ostatecznego uregulowania granicy.

4 marca 2005 r. podczas telefonicznej rozmowy ministrów spraw zagranicznych Ławrowa i Pabriksa ponownie poruszono m.in. temat umowy granicznej i „umówiono się na dalsze praktyczne kroki w związku z tym zagadnieniem”¹⁷. Miesiąc później członek Rady Federacji Michaił Margiełow stwierdził, że dokument jest już gotowy, do omówienia pozostały jedynie ostatnie szczegóły techniczne¹⁸. Kilka dni później Jastrzębski, po spotkaniu z ministrem Pabriksiem, wyraził się w podobnym tonie. Zmiana dotyczyła jedynie daty podpisania, mimo

¹³ Путин пригласил президентов Латвии и Эстонии на торжественные мероприятия по случаю Дня Победы, <<http://www.rian.ru/politics/20041125/743729.html>> 25.11.2004.

¹⁴ Константин Косачев высказался за скорейшее подписание договоров о границе с Латвией и Эстонией, 29.11.2004.

¹⁵ Пабрикс: договор о границе РФ и Латвии необходим, 16.02.2005.

¹⁶ МИД Латвии выдвинул России неприемлемый вариант декларации, 18.02.2005.

¹⁷ О телефонном разговоре Министра иностранных дел России С.В.Лаврова с Министром иностранных дел Латвии А.Пабриксом, <<http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3256fba0064a9ec?OpenDocument>> 4.03.2005.

¹⁸ А. Новак, В интересах России и ЕС как можно быстрее подписать договор о границах, <<http://www.rian.ru/world/20050401/39604629.html>> 1.04.2005.

że specjalny przedstawiciel prezydenta Putina nalegał na 10 maja, dopuszczono możliwość innego terminu¹⁹.

Kiedy wydawało się, że na szczepku ministerialnym wszystko zostało już dopracowane, do głosu doszli prawicowi politycy łotewscy. Zażądali odtajnienia projektu umowy, wysuwając obawy, że może on zawierać zapisy godzące w dobro państwa. Mimo burzy, która rozpętała się wokół sprawy, prezydent Vīķe-Freiberga 15 kwietnia potwierdziła, że umowa zostanie podpisana, co udowodni światu, że Łotwa nie ma żadnych terytorialnych pretensji do Rosji. Trzy dni później Pabriks nie wykluczył, że nastąpi to 10 maja²⁰. Wydawało się, że Rosjanie odnieśli pełny sukces.

Ale było to tylko złudzenie. 22 kwietnia Vīķe-Freiberga oświadczyła, że jej zdaniem umowa jest ważna dla Łotwy, Rosji i UE, ale zgodnie z łotewską konstytucją jej podpisanie leży w gestii rządu²¹. Do tego zadania desygnowano Pabriksa. Problemem było jednak to, że rząd Łotwy, upoważniając ministra spraw zagranicznych do podpisania umowy, pod naciskiem partii prawicowych dołączył do niej, jako „nieodłączną część”, „wyjaśniającą” deklarację, w której znajdował się odsyłacz do umowy z 1920 r. Kiedy Pabriks zaprezentował tekst deklaracji, Departament Informacji i Prasy MSZ FR w oficjalnym komentarzu oświadczył, że „podpisanie Umowy o granicy państwowej z Łotwą na wysuniętych jednostronnie przez Rygę warunkach traci sens. Będziemy gotowi podpisać Umowę, jak tylko strona łotewska dezawuuje swoją nie do przyjęcia deklarację”. Moskwa uznała ów załącznik za wysunięcie pretensji terytorialnych²².

Wyraźnie było widać, że najważniejsi partnerzy Łotwy: UE i Stany Zjednoczone z niepokojem patrzą na rozwój wypadków. Komisja Europejska 29 kwietnia opowiedziała się za jak najszybszym podpisaniem porozumienia (najlepiej 10 maja podczas szczytu UE–Rosja). Tego samego dnia amerykańska ambasador Catherine Todd Baily podczas rozmowy z Pabriksem wyraziła zrozumienie dla stanowiska łotewskiego, ale jednocześnie wyraziła nadzieję, że umowa zostanie podpisana 10 maja²³.

¹⁹ Ю. Гуральник, *Россия и Латвия приняли решение подписать договор о границе*, 8.04.2005.

²⁰ Ю. Гуральник, *Латвия подпишет договор о границе с Россией*, 15.04.2005; tenże, *Российско-латвийский договор о границе может быть подписан 10 мая*, 18.04.2005.

²¹ Ю. Гуральник, *Президент Латвии не будет подписывать договор о границе с РФ 10 мая*, 22.04.2005.

²² *Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ относительно выдвигаемой с латвийской стороны новой уязки подписания Договора о государственной границе*, <<http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/48bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3256ff100487f8a?OpenDocument>> 28.04.2005.

²³ А. Шншло, *Еврокомиссия за скорейшее подписание договора о границе РФ и Латвии*, <<http://www.rian.ru/politics/20050429/39777460.html>> 29.04.2005; *Minister of Foreign Affairs, Artis Pabriks, meets with U.S. ambassador, Catherine Todd Bailey*, <<http://www.am.gov.lv/en/vilnius/news/DomesticNews/Press/?pg=5745>> 25.04.2005.

Także prezydent Vīķe-Freiberga skrytykowała deklarację Ministerstwa Spraw Zagranicznych – najbliższym celem Łotwy, według niej, miało być przystąpienie do strefy schengenńskiej, a to byłoby trudne, gdyby granica z Rosją nie miała prawnego umocowania. Tak więc, jej zdaniem, Łotwa ma trzy możliwości: pogodzić się z utratą Abrene i potwierdzić granicę, poczekać aż Rosja stanie się „biała i puszysta” i sama zwróci sporne terytorium albo odebrać je siłą²⁴.

Dni przed uroczystościami w Moskwie były napięte – obydwie strony prezentowały dość konfrontacyjne nastawienie. Zarzucano sobie nawzajem nieznamość historii, Rosjanie posunęli się do oświadczenia, że skoro kraje bałtyckie podają w wątpliwość legalność władzy ZSRR, to decyzje Rad Najwyższych republik w 1990 r., które w ostateczności doprowadziły do wystąpienia ze Związku i przywrócenia niepodległości, także można uznać za nieważne²⁵. Stro-
na łotewska wykonywała gesty, które miały łagodzić nastawienie Moskwy (choćby wypowiedzi ambasadora Andrisa Teikmanisa, czy decyzja parlamentu łotewskiego o odrzuceniu prawicowego projektu ustawy, który zakładał, że granica państwowa w spornych regionach miałaby status linii demarkacyjnej).

Przyłot prezydent Łotwy do Moskwy na uroczystości rocznicowe wcale nie poprawił sytuacji. Po pierwsze, nie planowała żadnych rozmów w sprawie granicy (o czym poinformował ambasador Teikmanis), a po drugie, jej wypowiedzi spowodowały zgrzyty w świątecznej atmosferze – powiedziała m.in., że Rosja powinna potępić pakt Ribbentrop–Mołotow (wbrew wcześniejszemu oświadczeniu Putina, iż żądania krajów bałtyckich, by Rosja wykazała skrucę, nie mają żadnych podstaw i są czysto spekulacyjne), wyraziła także żal, że w ciągu ostatnich 15 lat Łotwy nie odwiedził ani jeden minister spraw zagranicznych czy premier Rosji²⁶. Pabriks w ogóle do Moskwy nie poleciał, skoro Rosja nie zaakceptowała nowej wersji porozumienia²⁷.

Tak więc podróż Vīķe-Freiberga do Moskwy (jako jedyne go prezydenta z państw bałtyckich) niczego nie zmieniła. Więcej, 10 maja, po spotkaniu na szczycie Rosja–UE, prezydent Putin w ostrych słowach wezwał polityków łotewskich do współpracy, żądając m.in., aby „przestali zajmować się polityczną demagogią”, potwierdził też gotowość do podpisania porozumienia o granicy: „Jesteśmy gotowi podpisać porozumienia o granicy z Estonią i Łotwą, ale mamy

²⁴ *Prezidents Latvijas: nepieciešams nosaukt līgumu par robežu ar RF*, 3.05.2005.

²⁵ *Ēimментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с высказываниями ряда европейских политиков относительно „оккупации” стран Балтии Советским Союзом и необходимости осуждения этого со стороны России*, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/15D712290D745332C3256FF70061D84E> 4.05.2005.

²⁶ *Prezidents Latvijas treibuet ot RF osudit pakt Molotova-Ribbentropa*, 8.05.2005; *Vike-Freiberga gotova rabotat nad uluchieniem otnošenij s Rossiej*, 8.05.2005.

²⁷ Ю. Гуральник, *Министр иностранных дел Латвии Пабрикс не поедет в Москву*, <<http://www.rian.ru/world/20050509/39957889.html>> 9.05.2005.

nadzieję, że nie będą im towarzyszyć idiotyczne w swej treści żądania terytorialne. [...] Jesteśmy gotowi poczekać, aż nasi koledzy dojrzeją do rzeczywistej współpracy i będą gotowi do podpisania dokumentów”²⁸.

Można stwierdzić, że rozpoczęła się wojna na słowa. Premier Aigar Kalvītis oświadczył, że Łotwa nie ma zamiaru rezygnować z deklaracji, której celem było jedynie wyjaśnienie historii, na co wiceminister Cziżow stwierdził, że data podpisania umowy „zawisła w próżni”²⁹. Sejm łotewski przyjął deklarację potępiającą radziecki reżim totalitarny, Moskwa wystąpiła z jej ostrą krytyką itd. Kreml chciał także wykorzystać zainteresowanie UE podpisaniem umowy (potwierdziła to komisarz Benita Ferrero-Waldner 9 maja), dlatego też Kosaczew oświadczył, że Rosja oczekuje od Brukseli jasnej deklaracji w sprawie stanowiska Łotwy³⁰.

Mimo burzy, podgrzewanej dodatkowo przez media w obydwu krajach, ministrowie Pabriks i Ławrow starali się wyciszać nastroje – w ich wypowiedziach z 16 maja nie było wojowniczych nut, raczej podkreślano chęć podpisania umowy, chociaż żadna ze stron nie wyrażała chęci zmiany swego stanowiska³¹. Ale już wypowiedź premiera Kalvītisa z następnego dnia nie nastrajała optymistycznie – stwierdzenie, iż umowa może nie być zgodna z konstytucją, a deklaracja była niezbędna, aby ten błąd naprawić, dzięki czemu cały dokument nie zostałby odrzucony przez Trybunał Konstytucyjny, przy twardym stanowisku kremlewskim, nie było najlepszym prognostykiem³².

Politycy łotewscy zdawali sobie oczywiście sprawę z faktu, że jakiegokolwiek zmiany terytorialne są niemożliwe (i tak naprawdę ich nie oczekiwali), ale Rosjanie podkreślali na każdym kroku absurdalność samego pomysłu. Można wymienić chociażby oświadczenie Ławrowa przy okazji dyskusji w Dumie na temat ratyfikacji porozumienia między FR a ChRL o wschodniej części granicy. Minister stwierdził, że Rosja ma jeszcze liczne nieuregulowane kwestie graniczne (m.in. z USA, Norwegią i Łotwą), ale nie ma zamiaru iść na żadne ustępstwa terytorialne. „Umowę z Łotwą podpiszemy w takim kształcie, w jakim ją ustalono

²⁸ *Пресс-конференция по итогам встречи на высшем уровне Россия – Европейский союз, 10 мая 2005 года, Москва, Большой Кремлевский дворец, <<http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/05/88013.shtml>>.*

²⁹ *Интервью заместителя Министра иностранных дел России В.А.Чижова РИА „Новости” 11 мая 2005 года, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/c1e31b7c684d2dd843256c2c002a4eb8/541a765d990f6f9ac32570010029b8c4?OpenDocument>.*

³⁰ *Россия ожидает от ЕС четкой реакции на требования Латвии, 12.05.2005.*

³¹ *Лавров: РФ готова хоть завтра подписать договор о границе с Латвией, 16.05.2005; Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова по итогам первого дня заседаний саммита Совета Европы, Варшава, 16 мая 2005 года, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/2fee282eb6df40e643256999005e6e8c/cec2320d03668edcc3257004002d1609?OpenDocument>.*

³² *Ю. Гуральник, Премьер Латвии: необходима проверка договора о границе с Россией, 17.05.2005.*

i tylko wtedy, kiedy rząd Łotwy odwoła jednostronną deklarację”. Żadnej zmiany przebiegu granicy być nie może: „my na to nie pójdziemy, w Rydze to wiedzą, jak wiedzą w NATO i Unii Europejskiej. Wy tłumaczyliśmy to jasno, to pozycja niezmienna”³³. Także wypowiedź Putina podczas spotkania z redakcją „Komsomolskiej Prawdy” z 23 maja nie pozostawiała złudzeń: „nie będziemy prowadzić pertraktacji na platformie jakichkolwiek pretensji terytorialnych. Rejon pytałowski Obwodu Pskowskiego? Dostaną ucho martwego osła, a nie rejon pytałowski”³⁴.

Przepychanki trwały nadal. W czerwcu łotewski rząd podjął decyzję o przekazaniu projektu umowy Trybunałowi Konstytucyjnemu. Wydawało się, że dobrym prognostykiem było odwołanie ze stanowiska przewodniczącego komisji ds. międzynarodowych łotewskiego sejmiku Alexandara Kirshtejnisa, znanego ze swych antyrosyjskich wypowiedzi. Kosaczew w imieniu Dumy wyraził zadowolenie z tego faktu (choć przyczyną rezygnacji były antyżydowskie, a nie antyrosyjskie wypowiedzi) i zapowiedział gotowość przywrócenia międzyparlamentarnego dialogu, po tym jak łotewski sejm „rozwiąże węzeł” problemów terytorialnych³⁵.

Kwestia granicy znów stała się „gorącym tematem” po oświadczeniu premiera Kalvītisa dla gazety „Latvijas avīze”, w którym oskarżył stronę rosyjską o chęć oszukania Rygi. Stwierdził, że celem Moskwy było takie sformułowanie umowy, aby świat uznał, że państwa bałtyckie powstały dopiero w 1991 r. Komentarz Departamentu Informacji i Prasy nie pozostawiał złudzeń, że Rosjanie będą tolerować tego typu wypowiedzi – stwierdzono, że oświadczenie było niepoważne, zwrócono uwagę na niedopuszczalność z punktu widzenia ogólnie uznanych norm i niepisanego kodeksu zachowania polityków tak wysokiego szczebla oraz na niesolidny, a nawet zbyt swobodny ton wypowiedzi premiera. Rosyjski MSZ postawił też pytanie: czy Rydze bardziej potrzebna jest umowa, czy polityczne dywidendy wynikające z jej niepodpisania?³⁶

Taka sytuacja w niekorzystnym świetle stawiała stronę łotewską, dlatego też MSZ tego kraju szukał dróg wyjścia z impasu. Dwa dni po komentarzu MSZ FR

³³ *Стенограмма ответов Министра иностранных дел С.В. Лаврова на вопросы депутатов в ходе заседания в Государственной Думе, Москва, 20 мая 2005 года*, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/2fee282eb6df40e643256999005e6e8c/3f7a5b7f44f0756dc325700800381bf2?OpenDocument>.

³⁴ *Стенографический отчет о встрече с творческим коллективом газеты «Комсомольская правда», 23 мая 2005 года*, <<http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/05/88557.shtml>>.

³⁵ *Госдума: мы ждем от латвийских коллег действий по „развязыванию узла”*, 15.06.2005.

³⁶ *Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ относительно высказываний Премьер-министра Латвии А.Калвитиса по проблеме российско-латвийского пограндоговора*, <<http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3257050004a04b4?OpenDocument>> 1.08.2005.

(3 sierpnia) doszło do spotkania Pabriksa z ambasadorem FR Wiktorem Kałużnym, w trakcie którego poruszono wiele problemów w stosunkach dwustronnych. Głównym powodem spotkania była łotewska propozycja wyjścia ze ślepego zaułka w sprawie granicy. Minister spraw zagranicznych zaproponował, aby także strona rosyjska dołączyła do uzgodnionego tekstu umowy deklarację wyjaśniającą stanowisko Rosji³⁷. Pojawiły się też plotki, jakoby strona łotewska przygotowywała alternatywny układ, ale informacja została zdementowana przez premiera Kalvītisa – jego wypowiedź nie była jednak zbyt ugodowa – stwierdził, że Rosja wcześniej czy później podpisze umowę, a do tego czasu trzeba budować normalne stosunki gospodarcze³⁸.

Pod koniec roku strona rosyjska przyglądała się wydarzeniom na Łotwie, gdzie z jednej strony prezydent Viķe-Freiberga wypowiadała się w pojednawczym tonie, twierdząc, że Łotwa nie ma żadnych terytorialnych pretensji i zagadnienie terenów utraconych na rzecz Rosji nie należy do jej priorytetów politycznych, z drugiej Pierwsza Partia Łotwy (Latvijas Pirmā partija) wystąpiła z propozycją, aby przeprowadzić referendum w sprawie podpisania umowy o granicy. Tak w Moskwie, jak i w Rydze tego typu wyzwania traktowano jako walkę o głosy na łotewskiej scenie politycznej³⁹.

W Rosji chwalono postępowanie prezydent Łotwy, doceniając m.in. jej pragmatyzm. Ambasador Kałużny stwierdził, że rokuje to dobrze stosunkom dwustronnym⁴⁰. Mniej optymistycznie wypowiedział się dla RIA Nowosti ambasador Teikmanis, który porównał stosunki z Rosją do „spaceru po polu minowym”. Jego zdaniem kwestia granicy, obok sporów o historię, jest jedną z najtrudniejszych do rozwiązania spraw w stosunkach łotewsko-rosyjskich⁴¹. Pozytywne tendencje zauważali za to ministrowie spraw zagranicznych – Pabriks i Ławrow, którzy w czasie spotkania w grudniu w Brukseli odnotowali korzystne zmiany w stosunkach dwustronnych i oświadczyli, że brak porozumienia o granicy nie musi być przeszkodą w rozwoju współpracy w innych dziedzinach⁴². Ale po spotkaniu Ławrow wyraźnie oświadczył, że Rosja powróci do

³⁷ Встреча Министра иностранных дел Латвии с Послом Российской Федерации Виктором Калужным, „Латвийский Вестник” N. 619 (29 июля – 5 августа 2005 года), <<http://www.am.gov.lv/ru/presse/LV/2005/619/>> 3.08.2005.

³⁸ В Латвии не готовят альтернативный проект Договора о границе с РФ, 21.10.2005.

³⁹ М. Кварацхелия, Латвия не имеет территориальных претензий к России, 5.10.2005; Ю. Гуральник, Президент Латвии против референдума по договору с Россией о границе, 12.10.2005.

⁴⁰ Ю. Гуральник, Калужный прогнозирует потепление в российско-латвийских отношениях, <<http://www.rian.ru/world/20051103/41981992.html>> 3.11.2005.

⁴¹ Посол: отношения между Латвией и РФ – это „хождение по минному полю”, 16.11.2005.

⁴² Ю. Гуральник, Главы МИД Латвии и России отмечают позитивные сдвиги в сотрудничестве, <<http://www.rian.ru/world/20051208/42394654.html>> 8.12.2005.

rozmów w sprawie granicy dopiero wtedy, gdy Łotwa zdezawuuje „wyjaśniającą deklarację”⁴³.

Tak więc, obydwie strony przygotowywały się do długotrwałego sporu, który miał mieć raczej znaczenie symboliczne, nie wpływając na inne dziedziny współpracy.

Wydarzeniem niemającym nic wspólnego z wielką polityką, ale wpływającym na negatywny wizerunek strony łotewskiej, było wprowadzenie do sprzedaży przez jedną z największych łotewskich sieci handlowych kubków z mapą kraju, na której Pytałowo znajdowało się w granicach Łotwy – według ustaleń gazety „Czas” osoba projektująca kubek wykorzystała mapę z pudełka od cukierków, wyprodukowanego jeszcze przed II wojną światową...⁴⁴

Jak to stwierdziła już w 2005 r. Beata Górka-Winter, spory graniczne z Łotwą (i Estonią) miały charakter jedynie polityczno-prestiżowy. Granica funkcjonowała normalnie, była dostatecznie chroniona, udało się dojść do porozumień w sprawie przejść granicznych, granic celnych itp. Odsuwając w czasie podpisanie umowy, Rosja dążyła głównie do tego, by:

- jak najbardziej opóźnić przystąpienie Łotwy do UE i NATO, a po wstąpieniu podtrzymywać negatywny wizerunek tego kraju na arenie międzynarodowej;
- rozbić wspólny front państw bałtyckich, szybko osiągając kompromis z Litwą;
- mieć kartę przetargową w negocjacjach z UE;
- wiązać sprawę granic z sytuacją ludności rosyjskojęzycznej w krajach bałtyckich;
- wykorzystać ją w polityce wewnętrznej (kreowanie negatywnego obrazu Łotwy).

Łotwa także nie była bez winy. Z jednej strony deklarowała chęć jak najszybszego zamknięcia kwestii granicznej, ale z drugiej prowokowała negatywne reakcje Kremla poczynaniami, które w zasadzie miały jedynie prestiżowy charakter i bardziej służyły wewnętrznym rozgrywkom politycznym⁴⁵.

Rok 2005 ostatecznie nie przyniósł rozwiązania kwestii umowy granicznej – co więcej, wydarzenia, jakie miały wówczas miejsce, jeszcze bardziej odwlekły ostateczne rozstrzygnięcie tego problemu. Omawiana kwestia nie była jedyną nierozstrzygniętą sprawą wpływającą negatywnie na stosunki dwustronne. Ponadto Moskwa łączyła sprawę granicy z sytuacją ludności rosyjskojęzycznej na Łotwie, choć w tej kwestii należy zauważyć tendencję do odchodzenia od

⁴³ *О встрече Министра иностранных дел Российской Федерации С. В. Лаврова с Министром иностранных дел Латвийской Республики А. Пабриксом*, <<http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec32570d1005fd9d9?OpenDocument>> 8.12.2005.

⁴⁴ С. Гартованова, *Реванистские кружки*, „Час” <http://www.chas-daily.com/win/2005/08/27/1_020.html?r=9> 27.08.2005.

⁴⁵ B. Górka-Winter, op. cit., s. 1506–1507.

dotychczasowej polityki instrumentalizacji zagadnień ochrony mniejszości rosyjskiej na rzecz zachęcania jej do osiedlania się w Rosji⁴⁶. Rydze z kolei zależało na pokazaniu światu historycznych uwarunkowań stosunków z Rosją, oczywiście z własnej perspektywy. Część łotewskich polityków wykorzystywała sprawę umowy z Rosją w rozgrywkach wewnętrznych. W efekcie powstał węzeł, który było bardzo trudno rozwikłać, tym bardziej że obie strony jednocześnie ciągnęły za oba końce sznura. Obserwując wydarzenia z dzisiejszej perspektywy, można stwierdzić, że w 2005 r. szans na ostateczne uregulowanie problemu nie było, ponieważ żadnej ze stron tak naprawdę na tym nie zależało. Pojawiające się pod koniec 2004 i na początku 2005 r. informacje o zakończeniu negocjacji były tylko częścią skomplikowanej gry, która miała pomóc Rosji w uświetnieniu rocznicy zakończenia II wojny światowej, a Łotwie wykazać dobrą wolę.

Ostatecznie umowę podpisano 27 marca 2007 r. Potwierdzała ona dotychczasowy przebieg granicy, co oznaczało ustępstwo strony łotewskiej. Należy nadmienić, że premier Kalvītis usłyszał w Moskwie wiele obietnic (m.in. przyłączenia Łotwy do Nord Stream, podpisania długoterminowej umowy na dostawy gazu, czy wznowienia tranzytu ropy przez terminal w Windawie), ale po ratyfikacji traktatu żadna z nich nie została zrealizowana.

The Problem of Border in Relations between the Russian Federation and the Republic of Latvia in 2005 – A Lost Chance?

Conversations about setting the route of the border between the Russian Federation and the Republic of Latvia have been carried since 1990 when Latvia regained independence. The demand for reinstatement of part of Abrene county (presently Pytałowo), 23000 sq km, which was incorporated to Pskowski district in 1944, constituted the main problem. Border agreement was negotiated and initiated in 1997, but signing the document was put off for various reasons.

In 2004 the border between Russia and Latvia became at the same time the border of EU and NATO. On that account its formal regulation became very important issue. Russia, which was preparing for solemn celebrations of 60th anniversary of the end of the Second World War, cared about the presence of the leaders of Baltic countries in Moscow. Hence, the year 2005 was the time of increased diplomatic activity between Moscow and Riga. However, the question of border agreement was not dealt with definitely. What is more, the events which took place at that time delayed final solution to this problem even further.

⁴⁶ Może o tym świadczyć wypowiedź W. Putina z 27 września (*Стенограмма «Прямой линии с Президентом России»*), Москва, Кремль, <<http://www.liniya2005.ru/>> 27.09.2005). Patrz A. Gubrynowicz, *Łotwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2005, s. 170.

